

Hubert Wagner (Warszawa)

Henryk Jordan – prekursor wychowania fizycznego

Dziś dla nikogo nie ma już wątpliwości, że wychowanie fizyczne jest integralną częścią wychowania człowieka. Szczególnie w kontekście zagrożeń i wyzwań cywilizacyjnych problem kultury fizycznej i wychowania fizycznego powinien stać się troską ludzi odpowiedzialnych za rozwój młodych ludzi. Współcześnie istnieje wiele koncepcji promujących zdrowie i rozwój sprawności fizycznej. Rzadko jednak można dostrzec w nich preferowany w pedagogice postulat całościowego spojrzenia na człowieka i dążenie do jego wszechstronnego rozwoju. Zazwyczaj koncepcje te ujmowane są w aspekcie czynników biologicznych dziecka i kształcenia jego sprawności fizycznej. Nie od dziś jednak wiadomo, że optymalną edukację zapewnia zarówno wychowanie fizyczne (cielesne), jak i osobowościowe, kulturowe, społeczne. We współczesnej praktyce pedagogicznej rzadko jednak mamy do czynienia z takim holistycznym ujęciem funkcji ciała i ducha. Prekursorem takiego właśnie wychowania fizycznego, zakładającego kształcenie zarówno sfery instrumentalno-poznawczej, jak i emocjonalno-wolicjonalnej (w tym aksjologicznej w znaczeniu kształtowania systemu wartości i celów życia) był Henryk Jordan.

Henryk Jordan (1842–1907) znany jest jako lekarz ginekolog, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale przede wszystkim właśnie jako pionier wychowania fizycznego. Mniej znana jest inna strona jego życia – działalność patriotyczna, społeczna, polityczna, zapoczątkowana już w gimnazjum. Za manifestacje patriotyczne groziło mu wydalenie z gimnazjum, wyjechał więc do Triestu i zdał tam maturę w języku włoskim. Studia medyczne rozpoczął w Wiedniu, a kontynuował je w Krakowie w latach 1863–1867. Jego podróże zagraniczne, którym poświęcił następne trzy lata, pozwoliły mu nie tylko zapoznać się z osiągnięciami medycznymi Niemiec, Anglii i Ameryki, ale także docenić znaczenie wychowania fizycznego dla zdrowia człowieka. W Nowym Jorku np. przez pewien czas utrzymywał się z gry na fortepianie w restauracjach i szkołach gimnastyki szwedzkiej. Wtedy po raz pierwszy zetknął się i zaznajomił z zagadnieniami wychowania fizycznego.

Powróciwszy do kraju, dokończył studia medyczne, otrzymując tytuł doktorski. Po uzyskaniu specjalizacji w położnictwie i ginekologii rozpoczął swoją praktykę lekarską, najpierw w klinice, a później również prywatną. Był autorem wielu publikacji z zakresu leczenia i profilaktyki położniczej, prowadził wykłady, walczył o nowe metody leczenia. Był prezesem Krakowskiego Towarzystwa Lekarskiego i członkiem honorowym Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. W 1890 roku został Jordan profesorem nadzwyczajnym położnictwa i ginekologii na Wydziale

Lekarskim UJ, a w roku 1893 objął kierownictwo kliniki. Henryka Jordana interesowała jednak nie tylko własna specjalność lekarska, ale zajmował się intensywnie dwiema dziedzinami związanymi z jego zawodem: zagadnieniami higieny społecznej i zdrowotnymi warunkami wychowania dzieci i młodzieży. Będąc od roku 1881 (do końca życia) członkiem Rady Miejskiej Krakowa, działał Jordan szczególnie w jej komisji sanitarnej. Podjął starania o wprowadzenie nauki higieny w seminariach nauczycielskich i na kursach uzupełniających. Interpelował w sprawie stanu zdrowia młodzieży rzemieślniczej, domagał się wprowadzenia dla niej nauki gimnastyki w „Sokole”, w którym był członkiem komisji statutowej. Był także Jordan na terenie Krakowa organizatorem i przewodniczącym Towarzystwa Opieki Zdrowia, w którym wygłaszał i organizował odczyty dotyczące znaczenia higieny, gier, zabaw, ćwiczeń fizycznych dla prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży. Odczyt *Gry, zabawy i ćwiczenia gimnastyczne* wydrukowany został w „Przewodniku Higienicznym”, organie towarzystwa, a następnie powielony w 500 egzemplarzach i przekazany Radzie Szkolnej Krajowej w celu rozdania między nauczycieli szkół średnich. Współdziałał też w sprawie opracowania projektu opieki lekarskiej w szkole. Brał również udział w projektowaniu ustawy o urządzeniu służby zdrowia w gminach.

Jako lekarz zainteresowany higieną społeczną działał Jordan w Towarzystwie Naukowym Szkół Wyższych. Organizował tam cykle odczytów, propagując działania na rzecz poprawy higieny, współpracy domu ze szkołą, wprowadzenia lekarzy do szkół. Konsekwentnie występował przeciwko konserwatywnym uprzedzeniom nie doceniającym potrzeby ruchu, aktywnego odpoczynku (np. w czasie pauzy szkolnej). Apelował, aby nauczycieli gimnastyki nie traktowano gorzej niż innych, podkreślając ich rolę w działaniach na rzecz zdrowia i rozwoju uczniów. Zachęcał jednocześnie nauczycieli, aby kończyli uniwersytecki kurs tego przedmiotu, istniejący na UJ od roku 1895. Kurs ten został zorganizowany dzięki staraniom Jordana i funkcjonował pod jego kierunkiem przez 5 lat. O wychowanie fizyczne młodzieży troszczył się również Jordan jako poseł z Krakowa do Sejmu Krajowego. Dzięki jego wnioskowi wprowadzono do szkół średnich instytucję lekarza szkolnego oraz obowiązkowe lekcje gimnastyki. Lekarze szkolni mieli mieć na uwadze troskę i staranie o należyty stan zdrowotności młodzieży oraz higieniczne warunki życia szkolnego. Jego wnioski znalazły uznanie wśród wielu pedagogów i w ten sposób wychowanie fizyczne weszło do programów nauczania średnich szkół galicyjskich. Dzięki temu wychowano wielu pionierów idei jordanowskiej propagujących nowoczesną kulturę fizyczną (S. Badora, D. Marzec, 1999, s. 52–53.).

Niewątpliwie jednak największym osiągnięciem w zakresie krzewienia kultury fizycznej była pionierska placówka pod nazwą „Park Miejski dra Henryka Jordana”. Organizacja parku była wynikiem kilku kierunków jego zainteresowań jako lekarza, pedagoga i działacza wychowania fizycznego. W krótkim czasie park stał się miejscem nie tylko ćwiczeń fizycznych, ale placówką nowego wychowania młodzieży. Park Henryka Jordana powstał w roku 1889 w Krakowie na Błoniach. Jego ideą było organizowanie pod kierunkiem wykwalifikowanych przewodników–instruktów godziwej rozrywki, głównie o charakterze sportowym dla dzieci i młodzieży nie

posiadającej należytej opieki i odpowiednich warunków domowych. Obok funkcji sportowej i rekreacyjnej miał również park pełnić zadania dydaktyczno-wychowawcze.

W Parku Henryka Jordana prowadzone były różnorodne zajęcia fizyczne, głównie na wolnym powietrzu. Jego idea i organizacja zyskała rozgłos nie tylko w całej Polsce, ale również za granicą. Szczególnie wysokie oceny uzyskała u Niemców. Henryk Jordan musiał przezwyciężyć początkowe sprzeciwy w Radzie Miasta Krakowa, która nie doceniała jego inicjatywy i ofiarności (Jordan z własnych funduszy pokrył część kosztów urządzenia parku) i z trudem udzieliła zezwolenia na organizację placówki. Wkrótce doszło do stałej rocznej subwencji, najpierw 3060 koron rocznie (w 1889 roku), a następnie 5000 koron (w 1991 roku). Park otrzymał też liczne dary – m. in. A. Lubomirski ofiarował kilkadziesiąt tysięcy drzewek dla urządzenia parku w tzw. stylu angielskim bezkwiatowym. Nie zaspokoilo to jednak potrzeb instytucji – Jordan opłacał instruktorów, kierownika zabaw i tzw. przodownika – ale pozwoliło na wprowadzenie niektórych nowoczesnych urządzeń, np. urządzenie pryszniców, będących wówczas dużą innowacją.

Przeznaczony pod park teren zajął około 17 morgów na lewym brzegu Rudawy. Podzielony został na 12 boisk i służył bezpłatnie młodzieży szkolnej w dni powszednie, a młodzieży rzemieślniczej w niedziele i święta. Szczególnie cenne było zainteresowanie się młodzieżą rzemieślniczą, która była często zaniedbana wychowawczo i pozbawiona godziwych rozrywek w dni wolne od pracy. Jordan udostępnił tej grupie wszystkie urządzenia Parku, a następnie zrzeczył ją w Polski Związek Uczniów Rękodzielniczych. Założył też dla tej młodzieży Chór Rzemieślniczy pod kierunkiem nauczyciela Józefa Sierosławskiego. Dla tej grupy młodzieży zarząd Parku wynajął też salę do ćwiczeń u franciszkanów.

Zajęcia w Parku cieszyły się ogromnym powodzeniem. Frekwencja wynosiła około 2000 osób dziennie. Ćwiczącą młodzież dzielono na grupy po 25 osób. Instruktorami byli lekarze, studenci, nauczyciele ludowi. Początkowo najwięcej uwagi poświęcano gimnastyce, ale w miarę doświadczeń pierwszeństwo przed gimnastyką na przyrządach dano grom i zabawom, wysuwając na plan pierwszy piłkę nożną. Założono korty tenisowe, urządzone ślizgawkę, prowadzono zabawy w salach. Jordan układał z przodownikami plan ćwiczeń, gier i zabaw na każdy dzień, dostosowując je do wieku i sił młodzieży ćwiczącej. W Parku istniał stały nadzór lekarski, a Jordan osobiście kontrolował zajęcia w Parku. Zorganizował też „pułk dzieci krakowskich”, gdzie chłopcy odbywali ćwiczenia polowe. Pułk ten został jednak rozwiązany jeszcze za życia Henryka Jordana, kiedy to przybrał zbyt wojskowy charakter. Poza tym młodzież uczęszczająca na zajęcia w Parku grupowana była w pewnego rodzaju sekcje. Urządzano m. in. „korpusy wakacyjne” o celach krajoznawczych i ludoznawczych.

Prowadzone w Parku zajęcia miały przede wszystkim poprzez zapewnienie ruchu i metodycznie prowadzonych ćwiczeń optymalizować fizyczny rozwój dzieci i młodzieży, ale także niezwykle ważne dla Jordana było kształtowanie postaw swoich podopiecznych. Osobiście wygłaszał pogadanki z historii Polski pod 44 pomnikami wybitnych postaci. Kładł też szczególny nacisk na chóralny śpiew pieśni

patriotycznych w przerwach między zabawami i grami, przypisując im duże znaczenie wychowawcze. Dużą wartość wychowawczą widział też w pracy. W roku 1906 zorganizował warsztat stolarski dla uczniów gimnazjalnych, uruchomił również pracownię: ślusarską, stolarską, rzeźbiarską. Na terenie parku młodzież szkolna mogła także pod kierunkiem fachowego nauczyciela zaznajomić się praktycznie z pracą ogrodniczą. Głównym celem tych zajęć było wzbudzenie poszanowania dla pracy fizycznej oraz wyrobienie umiejętności godzenia jej z pracą umysłową. Zasadą wychowawczą Jordana było wszechstronne kształcenie jednostki pod względem fizycznym, umysłowym, moralnym, estetycznym oraz zaprawa do życia w zespole (S. Badora, D. Marzec, 1999, s. 54.).

W ciągu wielu lat pracy naukowej i społecznej Henryk Jordan zawsze starał się wykorzystać swoją wiedzę i doświadczenie w celu podnoszenia oświaty zdrowotnej sanitarnej oraz kultury fizycznej wśród szerokich mas ludowych. Chcąc upowszechnić w społeczeństwie polskim idee Parku i systemu wychowania młodzieży, wziął udział 1894 roku w Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie wraz z drużyną swych wychowanków, którzy zademonstrowali wówczas szereg ćwiczeń oraz przyrządy gimnastyczne. Starania o popularyzację tej idei przyniosły efekty. Park Henryka Jordana cieszył się wielkim powodzeniem. Na wzór krakowskiego Parku zaczęto w innych miastach organizować podobne ogrody: we Lwowie, Tarnopolu, Nowym Sączu, Nowym Targu, a nawet w Warszawie uruchomiony przez fundację im. Raua. Ten typ placówek wychowania pozaszkolnego rozwijał się dalej w okresie międzywojennym i dość szeroko upowszechnił się w okresie powojennym. Niestety, tworzone w tym okresie placówki dość daleko odbiegały od doskonałego pierwowzoru. Mimo to wiele z nich dawało dzieciom możliwość czynnego odpoczynku na świeżym powietrzu i rekreacji.

Obecnie pojawia się wiele haseł odwołujących się do potrzeby kreowania wśród młodzieży zdrowego stylu życia, koncepcji propagujących integrowanie wychowania fizycznego z wychowaniem ujmowanym szeroko, ale praktyka przeczy tym, w gruncie rzeczy oczywistym postulatowi. W latach 1990–1993 w ramach tzw. programu oszczędnościowego rozpoczęto likwidację wielu placówek wychowania pozaszkolnego, w tym o charakterze sportowym i rekreacyjnym. Ich liczba w efekcie zmniejszyła się o ponad jedną trzecią. Aktualnie funkcjonuje około 90 międzyszkolnych ośrodków sportowych i tylko 26 ogrodów jordanowskich (Raport o sytuacji polskich rodzin, 1995, s. 75.). Młodzież ma coraz mniejsze szanse brania udziału w organizowanych zajęciach fizycznych i uczestniczenia w szeroko rozumianej kulturze fizycznej. Wydaje się zatem, że idea wielkiego prekursora wychowania fizycznego, wbrew oczywistej wartości, powoli ulega zaprzepaszczeniu. Wzruszająco i smutno brzmią dziś słowa wypowiedziane nad grobem Henryka Jordana: „Miłością przeszedł życie, wyświadczając społeczeństwu niespożyte zasługi. Serce miał czynne, gdyż uczucia jego nie na skargach się kończyły; dbał o codzienny, szary obowiązek; był sługą i niewolnikiem założonych przez siebie instytucji”. (M. Jakubowski, 1982, s. 373).

Bibliografia

- Badora S., Marzec D., *Twórcy polskiej pedagogiki opiekuńczej. Wybrani przedstawiciele*, Częstochowa 1999.
- Jakubowski M., *Henryk Jordan*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1982, nr 8.
- Kamiński A., *Dr Henryk Jordan, Twórca nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce*, Kraków 1946.
- Raport o sytuacji polskich rodzin*, Pełnomocnik Rządu do spraw Rodziny i Kobiet, Warszawa 1995.
- Roztworowski E. (red.), *Polski słownik biograficzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964–1965.
- Smarzyński H., *Doktor Henryk Jordan, pionier nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce*, Kraków 1958.